

Pressen är en statsmakt - Östgöta-Correspondenten 2009-05-16

Publicister gillar inte när pressen kallas "tredje statsmakten". Visst är de stolta över att deras medier ges en särskild ställning och betydelse. Men de vill inte utgöra någon statsmakt. Pressen är ju tvärtom något som står fri och oberoende och kritiskt granskar den offentliga makten.

Enligt den statsrättsliga maktodelningsläran är det domstolarna som utgör den tredje statsmakten, efter den verkställande, regeringen, och den lagstiftande, riksdagen. I länder som USA där man håller på maktodelningen kallas pressen följaktligen fjärde statsmakten. Men i dessa dagar påminns vi om att det tryckta ordet närmast bokstavligen sågs som en tredje statsmakt - när det för 200 år sedan under några korta majveckor formulerades nya konstitutionella principer för Sverige. Det gustavianska enväldet hade störtats och man ville ha ett statsskick präglad av balans mellan makter och intressen. Tryckfriheten som så märkligt historiskt tidigt grundlagsfästs i Sverige redan 1766 under frihetstiden men som undanröjts av Gustav III återinfördes omedelbart, samtidigt som riksdagen inkallades för att besluta om en ny konstitution.

Motivet för tryckfrihet var inte yttrandefrihet i allmänhet eller näringsfrihet. Tryckfriheten ansågs nödvändig för att det skulle kunna föras en politisk debatt och att allmänhetens mening skulle kunna höras av de lagstiftande och verkställande makterna. Meddelarskydd och allmänna handlingars offentlighet var förutsättningar för att balansen mellan de offentliga makterna skulle fungera.

När tryckfriheten inskränkts - som skedde i Sverige de första åren under andra världskriget - var det därmed inte bara ett brott mot yttrandefriheten i allmänhet, vilket var allvarligt nog, utan en grundläggande konstitutionell kris, som förre talmannen och statsvetaren Björn von Sydow underströk då riksdagen förra veckan firade tvåhundraårsjubileet med att ge ut två tegelstensvolymerna om RF 1809 respektive det samtidigt skapade JO-ämbetet.

Under det hastiga arbetet med regeringsformen och tryckfriheten verkar däremot det nyinrättade konstitutionsutskottet ha tappat den ursprungliga maktodelningsläran på vägen. Den domarmakt "självständig under lagarna men ej självhärskande över dem" som den var tänkt att bli, reglerades aldrig ordentligt. Kungen fick ha kvar en plats i högsta domstolen. En justitieombudsman, JO, skulle däremot på riksdagens vägnar se till att förvaltning och domstolar höll sig till lagarna. Först i det förslag till grundlagsrevision som kom i vintras tilldelas domstolarna en egen, från den övriga verkställande makten självständig ställning. Kanske får vi framöver också i Sverige tala om pressen som den fjärde statsmakten.

1809 års författningsfäder gjorde inte samma skillnad mellan stat och samhälle som vi gör i dag. Men i deras samlade bild av det stats- eller samhällsliv som måste organiseras nytt var det tryckta ordet en oumbärlig makt. Därvidlag är det nyttigt för oss publicister att komma ihåg att vi har våra särskilda friheter och förmåner just för att vi anses spela en roll i statslivet.

Jag är inte säker på att alla dagens ansvariga utgivare uppfattar det så. Och vad ska vi göra med de medier som i dag anses vara viktigare än "gammalmediet" pressen? De vill och ska naturligtvis ha yttrandefrihet. Men det vore inte så dumt om alla nya bloggare läste litet historia om 1809 innan de drar igång.

ANDERS MELLBOURN